

Т е м а 6. Юридичні позиції КСУ в сфері кримінального права і процесу

К.ю.н., доц., доцент кафедри
конституційного права України
Берченко Григорій Валерійович

П л а н

- 1. Юридичні позиції КСУ щодо смертної кари і права на життя.
- 2. Юридичні позиції КСУ щодо здійснення в кримінальному процесі права на захист.
- 3. Юридичні позиції КСУ щодо презумпції невинуватості.
- 4. Юридичні позиції КСУ щодо доказів і доказування.
- 5. Юридичні позиції КСУ щодо апеляційного і касаційного оскарження в кримінальному процесі.

1. Юридичні позиції КСУ щодо смертної кари і права на життя.

- *Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 № 11-рп/99*

Положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України ([2001-05](#), [2002-05](#)), які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є **неконституційними**).

Аргументи КСУ

- Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини.
- Як показує світовий і вітчизняний досвід, смертна кара не може бути виправданою і як ефективний засіб у боротьбі із злочинністю.
- Смертна кара як вид покарання суперечить також статті 28 Конституції України, відповідно до якої "ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню".
- Виходячи з того, що Україна є соціальною, демократичною і правовою державою (стаття 1 Конституції України), в якій життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України), смертна кара як вид покарання має розглядатись як така, що не узгоджується з зазначеними положеннями Конституції України.

Справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі

- Рішення КСУ від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011
- положення [Кримінального кодексу України](#) 1960 року із змінами, (...), якими смертну кару як вид кримінального покарання було замінено довічним позбавленням волі, у взаємозв'язку з положеннями [статей 3, 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152](#) Конституції України, [статті 73](#) Закону України "Про Конституційний Суд України", частини другої статті 6 Кримінального кодексу України 1960 року, [частини другої статті 4, частини першої статті 5](#) Кримінального кодексу України 2001 року **треба розуміти як такі, що пом'якшують кримінальну відповідальність особи і мають зворотну дію в часі**, тобто поширюються на осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, передбачені Кримінальним кодексом України 1960 року, до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України", у тому числі на осіб, засуджених до смертної кари, вирокі щодо яких на час набрання чинності цим законом не було виконано.

2. Юридичні позиції КСУ щодо здійснення в кримінальному процесі права на захист

- В рішенні від 16 листопада 2000 року по справі N 1-17/2000 N 13-рп/2000 КСУ визнав неконституційним законодавче обмеження (положення Кримінально-процесуального кодексу України) на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, **іншого фахівця у галузі права**, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

- У висновку від 20 січня 2016 р. щодо **внесення змін до Конституції України щодо запровадження “адвокатської монополії”** КСУ зазначив що «адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді. У той же час кожна особа є вільною у виборі захисника своїх прав серед адвокатів» (п. 3.17 висновку).
- У висновку від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019 (щодо **скасування** адвокатської монополії) КСУ не знайшов ознак скасування або обмеження прав і свобод в пропозиції скасування «адвокатської монополії».

3. Юридичні позиції КСУ щодо презумпції невинуватості

- **26 лютого 2019 року** Конституційний Суд України ухвалив рішення № 1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України і визнав **неконституційною** статтю 368² Кримінального кодексу України.

Аргументи КСУ

- Законодавче визначення незаконного збагачення як злочину за умови, якщо сторона обвинувачення не виконує свого обов'язку збирати докази законності підстав набуття особою у власність активів у значному розмірі, **уможлиблює перекладення цього обов'язку зі сторони обвинувачення (держави) на сторону захисту (підозрюваного або обвинуваченого), що є неприпустимим з огляду на конституційний принцип презумпції невинуватості**, оскільки в такому разі порушується припис [частини другої](#) статті 62 Конституції України щодо неприпустимості покладання на особу обов'язку доводити свою невинуватість у вчиненні злочину, тобто право обвинуваченої особи не доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

- **Процесуальні юридичні приписи** (підтвердження чи непідтвердження доказами, доведеність чи недоведеність певного факту) **не можуть бути складовою юридичної норми**, яка передбачає кримінальну відповідальність, оскільки вони пов'язані не з діянням суб'єкта злочину, а з процесуальною діяльністю посадових осіб уповноважених державних органів.

- Відсутність підтвердження доказами законності підстав набуття особою у власність активів у значному розмірі ще не означає, що їх набуття є суспільно небезпечним діянням, оскільки припис [статті 368⁻²](#) Кодексу щодо активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, **не передбачає такої обов'язкової ознаки складу злочину, передбаченого цією статтею, як набуття активів у власність у злочинний спосіб.**

- Вирішуючи цю справу, Конституційний Суд України виходить із того, що законодавче визначення ознак такого злочину, як незаконне збагачення, у [статті 368⁻²](#) Кодексу **не відповідає принципу юридичної визначеності.**
- Зазначена стаття Кодексу також не узгоджується з конституційним принципом презумпції невинуватості (частини [перша](#), [друга](#), [третя](#) статті 62 Конституції України) та з конституційним приписом **щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів** (право особи не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів) ([частина перша](#) статті 63 Конституції України).

4. Юридичні позиції КСУ щодо доказів і доказування

- В рішенні від **20 жовтня 2011 року** КСУ зазначив, що обвинувачення у вчиненні **злочину не може ґрунтуватися** на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності **уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом**, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", **особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.**

5. Юридичні позиції КСУ щодо апеляційного і касаційного оскарження в кримінальному процесі

- Громадянин Глущенко звернувся до Конституційного Суду України із конституційною скаргою щодо положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України, яке **унеможливлювало окреме апеляційне оскарження** ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті. КСУ в **рішенні від 13 червня 2019 року № 4-р/2019** задовольнив конституційну скаргу.

- Рішення КСУ від **17 березня 2020 року № 5-р/2020 (скарга Татькова Віктора Івановича)**

Визнано такими, що відповідають Конституції України (є **конституційними**), положення частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України щодо **заборони оскарження в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.**

КСУ відмовляє у відкритті провадження щодо конституційних скарг, які стосуються неконституційності (невідповідності статті 55 Конституції) тих чи інших законодавчих процесуальних норм, які забороняють касаційне оскарження судових рішень. Так, наприклад, КСУ зазначає, що:

- ***“У той же час Основний Закон України не містить положень, які встановлювали б обов’язковий касаційний перегляд усіх без винятку судових рішень. Таким чином, Основний Закон України передбачає як обов’язковий лише апеляційний перегляд справи, а касаційне оскарження судового рішення відносить до питань законодавчої доцільності, вирішення яких є виключним повноваженням Верховної Ради України.”***

(Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 5 квітня 2018 року [№ 29-2\(I\)](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/29-2i2018.pdf) URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/29-2i2018.pdf> (дата звернення: 31.10.2018); Ухвала Другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 6 квітня 2018 року [№ 45-2\(I\)](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/45-2i2018.pdf) URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/45-2i2018.pdf>)

- *“Посилаючись на підтвердження своєї позиції на рішення ЄСПЛ, заявник не взяв до уваги позицію цього суду, згідно з якою **право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням**; їх накладення дозволене за змістом, оскільки право доступу «за своєю природою вимагає регулювання з боку держави, яке може змінюватися залежно від часу і місця та відповідно до потреб і можливостей суспільства та окремих осіб» (рішення у справах «Голдер проти Сполученого королівства» від 21 лютого 1975 року, «Ашингдейн проти Сполученого королівства» від 28 травня 1985 року)”*

Ухвала другої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 25 квітня 2018 року № 29-2(І)/2018 URL:

<http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/29-2i2018.pdf>

Додаткові джерела:

- Висновок AMICUS CURIAE щодо відповідності Конституції України статті 368-2 Кримінального кодексу України
<https://euaci.eu/ua/what-we-do/resources/vysnovok-amicus-curae-on-constitutional-court?fbclid=IwAR2ZlshXtXHDjZ2YfDufSemSuJOKusCQdec75jRYRmhmA8k7fs72q30-KRk>
- Висновок стосовно конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України
<https://pravo.org.ua/ua/news/20873555-visnovok-stosovno-konstitutsiynogo-podannya-schodo-vidpovidnosti-konstitutsiyi-ukrayini-konstitutsiynosti-statti-368-2-kriminalnogo-kodeksu-ukrayini>
- Експертний висновок щодо законопроектів, спрямованих на встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення
<https://pravo.org.ua/ua/news/20873598-ekspertniy-visnovok-schodo-zakonoproektiv,-spryamovanih-na-vstanovlennya-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-za-nezakonne-zbagachennya>

- Речицький В. Політико-правовий коментар до «Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України» від 20 жовтня 2011 року

<http://khp.org/index.php/index.php?id=1330608795>